

Ayçiçek, Ayşe – Seçkin, Abdurrahman “Gürcü Kaynaklarına Göre Tiflis Emirliği”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 7/13, ss.265-274.
DOI: 10.31765/karen.901382

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmemektedir.
This article doesn't require ethical committee permission and/or legal/special permission.

* Araştırma Makalesi / Research Article

** Doktora Öğrencisi,
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
Samsun/TÜRKİYE
✉ ayseo06_53@hotmail.com
ORCID : 0000-0002-7308-1695

*** Dr.,
✉ abdurrahmanseckin@gmail.com
ORCID : 0000-0002-2766-630X

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Tiflis,
Arap Hilafeti, Gürcüler, Kral IV. Davit

Keywords: Caucasus, Tbilisi, Arab Caliphate, Georgians, King IV. Davit

GÜRCÜ KAYNAKLARINA GÖRE TİFLİS EMİRLİĞİ*

Ayşe AYÇİÇEK** – Abdurrahman SEÇKİN***

Öz: Tiflis'in konumu itibari ile ticaret yolları üzerinde bulunması pek çok milletin dikkatini çekmiştir. Bu durum, buraya egemen olmak isteyen milletler arasında çetin mücadelelerin yaşanmasına neden olmuştur. Tiflis'in tarih boyunca Arap Hilafeti, Bizans, Hazarlar, Selçuklular, Moğollar, Ruslar gibi pek çok milletin egemenliğinde kaldığı görülmektedir. Özellikle, Kafkasya'ya yönelik Hz. Ömer döneminde başlayan İslam fetihlerinden sonra Tiflis, sürekli olarak mücadelelerin yaşanacağı bir yer haline gelmiştir. 8. yüzyılın kırklı yıllarından sonra da Tiflis, Arap Hilafetinin ikametgâhı olmuştur. Tiflis'te yönetimi kolaylaştırmak maksatlı Arap Hilafeti tarafından Emirlikler tesis edilmesinden sonra Gürcü ve Abhaz halkı Tiflis Emirine haraç ödemeye başlamıştır. Bu durum, bölge halkının isyanlar çıkarmasına neden olmuştur. Yavaş yavaş Hilafetin zayıflamaya başlaması, Emirliklerin diğer feodal birimlerle birlikte iç Kafkasya siyasetinde aktif olarak bağımsız bir rol oynamasına neden olmuştur. Arap Hilafeti tarafından tesis edilen ve Kafkasya'daki Müslüman yönetiminin önemli bir karakolu niteliğindeki Tiflis Emirliği, Kral IV. Davit'in ele geçirmesine kadar devam etmiştir.

EMIRATE OF TBILISI ACCORDING TO GEORGIAN SOURCES

Abstract: Due to location of Tbilisi, its on the trade routes has attracted the attention of many nations. This situation caused tough struggles between the nations who wanted to dominate here. It is seen that Tbilisi has remained under the rule of many nations throughout history such as the Arab Caliphate, Byzantine, Khazars, Seljuks, Mongols and Russians. Especially, after the Islamic conquests that started in the Hz. Omar period, Tbilisi has become a place where struggles can take place constantly. After the 40s of the 8th century, Tbilisi became the residence of the Arab Caliphate. After the Emirate established by the Arab Caliphate in order to facilitate the administration in Tbilisi, the Georgian and Abkhaz people started to pay tribute to the Tbilisi Emir. This situation caused of the rebellion of the local people. The gradual weakening of the Caliphate caused the Emirates to play an active independent role in the politics of the inner Caucasus together with other feudal units. The Tbilisi Emirate, which was founded by the Arab Caliphate and is an important outpost of the Muslim administration in the Caucasus, was continued King IV. Davit's capture.

Geliş Tarihi / Received Date: 22.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.10.2021

1. Tiflis Emirliği'nin Kuruluşu ve Gelişimi

Araplar döneminde Gürcistan'ın pek çok meselesi çözüme ulaşmamıştır. Bu dönemde seferlerin güzergâhları, Gürcistan kronolojisi, toprakların idaresi ve vergilerin miktarları vb. pek çok mesele çok yönlü ve sorunlu bulunmaktadır. Ancak kaynaklarda görüldüğü üzere kuruluş tarihi üzerinde bir takım farklı görüşler mevcut olsa da Tiflis Emirliği'ne bir dönem rastlanılmaktadır.¹ Tiflis Emirliği, Arapların yönetimi ile bağlantılı Doğu Gürcistan'ın askeri-idari teşkilatı olarak tanımlanmaktadır. Böylesine önem arz eden Tiflis emirliği, Gürcü tarihinin belirli bir döneminin incelenmesinde dikkat ve özen gerektirmektedir.²

7. yüzyıla gelindiği zaman Gürcistan'da Arapların yerel yöneticileri sürekli olarak ellerinden alınıyordu. 8. yüzyıla gelindiğinde de Arapların Gürcistan'a seferlerinin arttığı görülmektedir.³ Bu seferlerden en önemlisi de acımasız ve işkenceci olarak düşünüldüğünden dolayı "Sağır Mervan" şeklinde isimlendirilen Mervan'ın 735'te Gürcistan'a yapmış olduğu seferdir.⁴ Gürcistan topraklarındaki yerel halkın örgütlenip Araplara karşı isyanlarda bulunmalarından sonra⁵ Sağır Mervan, başka milletlere de örnek teşkil etmesi bakımından Gürcülere bir ceza uygulaması gerektiğini düşünmekteydi ve Kafkasya'nın tamamını ele geçirmek onun için doyurucu değildi.⁶ Şimdiye kadar görülmemiş zulüm ve öfke ile Kafkasya'nın köy ve kasabalarına baskınlar yaptılar. Araplar, Gürcistan'a düzenlemiş olduğu seferden sonra Tiflis şehrini ele geçirmiş ve buraya kendi Emirlerini atamıştır.⁷ Bu Emir vasıtası ile Tiflis halkından vergi adı altında haraçlar almaya başlamışlardır.⁸ Araplar Emirleri, Tiflis'te ve Doğu Gürcistan'ın Dmanis, Rustavi ve Hunani gibi şehirlerine askeri garnizonları yerleştirmişlerdir. Bu askeri garnizonların ile Tiflis'in komutasından sorumlu, askerlerin en üst mercii ve karar makamı olan Tiflis Emirliği olmuştur. Gürcistan'ın yönetimine karışmamış ancak onları Tiflis Emirliğine bağlamışlardır. Askerlerin idaresi ve vergi toplanması görevlerinde bulan Emirlik, bir nevi halkın aristokrat temsilcisi konumundaydı. Emirliğin en çetin vazifelerinden biri de kuzey sınırındaki kalelerde yer alıp baskınların önlenmesini sağlamaktı.⁹ Araplar, Emirliği tesis etmelerine rağmen Gürcistan'ın tamamını fethetmede başarılı olamadılar. Araplar, güçlerini kullanarak hâkimiyet kurmaya çalıştıklarından dolayı Gürcüler arasında kendilerine yer bulamadılar.¹⁰

Tiflis Emirliğinin tam kuruluş tarihi verilmemiş olmasına rağmen Arapların Kafkasya'da ilk görülmesi (7. yüzyılın ortaları) ile paralel olarak kurulmuş olacağı veya 8. yüzyılın başlarında kurulmuş olacağı yönündeki fikir ayrılıkları yapılan araştırmalar neticesinde kesinlik kazanmıştır.¹¹ Buna göre, M. Lortkipanidze'nin çalışması önemli olmuştur. Onun vermiş olduğu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Araplar, 8. yüzyılın başlarında Tiflis'te bulunmuşlar ve Sağır Mervan'dan sonra Tiflis, Arap Emirlerinin mekânı haline gelmiş ve ardından Gürcistan, Arapların siyasi merkez halini almıştır.¹² Tiflis Emirliğine ilk önce Yazid ibn Usayid as-Sulam (754-

¹ Alasania, 2013: 90.

² Canashia, 1933: 3.

³ Alasania, *Gürcüler ve İslam Öncesi Türkler*, s. 91.

⁴ Beradze-Sanadze, 2003: 98; Bat'onishvili, 1904: 154; Janashvili, 1894: 58; Berdzenishvili, 1962: 57; Salogava-Şengelia, 2008: 75; Sanik'idze, 1994: 20. Sağır Mervan'ın seferinin 735'te başladığını belirten diğer bir eser için bkz. Mikaberidze, 2007: 30, 56.

⁵ Mikaberidze, 2007: 56. Araplar Ermenistan'a girip başkentleri Dvin'i ele geçirdikten sonra Gürcistan'a girmeye karar verdiler. Önce Gürcistan'a elçi yollayıp teslim olunmaları istenilince Gürcüler bunu reddetti. Bunu üzerine Araplar Gürcüler üzerine sefere çıkmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abaşidze-Bakht'adze-Chanelidze, 2013: 98.

⁶ Apakidze-Berdzenishvili, 1956: 109; Meskhia-Gvrit'ishvili, 1958: 19.

⁷ *Tbilisi İst'oria*, 1990: 60-61; *Sakartvelos Mok'le İst'oria*, 1884: 60; T'ik'adze, 2008: 52; Mikaberidze, 2007: 56; Bu Emirlikler 1121 yılında gerçekleşen Didgori Savaşı'nda IV. David'in Tiflis'i almasına kadar devam edecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abaşidze-Bakht'adze-Chanelidze, 2013: 79.

⁸ Berdzenishvili, 1962: 57; Canashia, 1933: 38.

⁹ *Tbilisi İst'oria*, 1990: 60-61; *Sakartvelos Mok'le İst'oria*, 1884: 60; Asatiani, 2006: 133.

¹⁰ Shengelia, 2011: 64.

¹¹ Alasania, 2013: 91-92.

¹² Lortkipanidze, 1951: 186; Lortkipanidze, 1963: 82; Bogveradze, 1979: 178.

764)¹³ getirildiğine göre Tiflis Emirliğinin kuruluşu olarak Sağır Mervan'ın seferinin sonrasında başlatılması gerekmektedir.

İoane Sabanisdze eserinde Tiflis'te Emirler 8. asrın 70'li yıllarında bulunuyordu. Esere göre Hristiyanlık için acı çeken Mesih'in yakalanması ve Tiflis Emiri olan yargıç huzuruna çıkartılıp İsa'yı itiraf ettiğinden dolayı hapse atılmış, birkaç günün ardından Stefanos'un ricası ile serbest bırakılmıştır. Yine ardından kısa zaman sonra Hristiyanlara karşı kin ve intikam ile dolu olan ihbarcılar toplanıp Tiflis Emirine gittiler.¹⁴ Buradan da anlaşılacağı üzere Tiflis'te bir Emir var olduğu kesindir.

Arapların Gürcistan topraklarında tesis etmiş oldukları Emirliklerden sonra Gürcüler, cizye ve haraç vergilerine ek olarak Arap ordularına asker ve çeşitli projeler için iş gücü sağlamak zorunda kaldılar. Araplar tarafından yaygın bir şekilde İslam'a dönüş için teşvikler yapıldı, Hristiyan halk dininden sebep baskı gördü. Bundan dolayı pek çok Hristiyan ölmüştür. Arapların bölgedeki egemenlikleri yoğunlaştıkça Gürcü ve Ermeni güçleri Hristiyanlık bayrağı adı altında birleştiler. Bu birleşme sonraki dönemlerde Tiflis Emirlerinin Abbasi Halifelerine meydan okuyacak seviyeye gelecektir.¹⁵

Tiflis'te Emirlik tesis edildikten sonra Araplar, halifeliğine giren her birim için vergi almaktaydı. Halife el-Mansur zamanında (754-775) Ermenistan'ı Abbasi halifesi adına yöneten Yazid ibn Usayid as-Sulam Alan Kapısını zapt etti ve oraya bir garnizon tesis etti. Sanarılılar/Tsanarlar (Kakheti nüfusu)'ü öyle bir mağlup etti ki haraç vermek zorunda kaldılar. Sanarılılar sürekli olarak Araplara karşı gelmekteydi. Ama Sanarılılar bu mücadelede tek değillerdi, Güney Kafkasyalılar ve Hazarlar kendilerine yardım ediyorlardı.¹⁶

Gürcistan'daki evrensel Arap karşıtı özgürlük hareketi, yeni, bağımsız Gürcü krallıklarının ortaya çıkışı ve Arap halifeliğindeki parçalanma süreci, Tiflis Emirlerinin Halifelik merkezine karşı tutumunu dramatik bir şekilde değiştirdi. Onlar da dinden dönmeye başladılar; ülkeden toplanan Halifelik adına ücretler artık merkeze gönderilmiyor ve kendileri tarafından tahsis ediliyordu. Dönüşleri Gürcü kral-prensler tarafından desteklendi. Aslında Tiflis Emirliği de sıradan bir Gürcü prensliği haline geldi, tek farkı Arap yetkilileri ile birlikte Arap kökenli bir Emir tarafından yönetiliyor olmasıydı. Tiflis Emirliği toprakları zamanla azaldı. Artık Gürcistan'ın tamamını kapsamıyordu. Bu geri kalan kısımda Gürcüler büyük bir bölümü oluşturuyor ve toprak mülkiyetinin sosyal yapısı ve biçimleri de Gürcü feodalizmine özgür bir yapı ile sunuldu. Buradaki küçük prenslerin hükümdarı Tiflis Emirliğiydi. Arap yönetimi stratejik ve ekonomik açıdan bu bölgelerin kaybına alışmadı ve buraya devamlı olarak cezalandırıcı birlikler gönderdi.¹⁷

Babasının yerine başa geçen Halife el-Mehdi (775-785) on senelik yöneticiliğinin ilk yıllarında Bizans ve Arap yönetimi arasındaki anlaşmaya göre Hristiyan yöneticileri (Patrikleri) serbest bıraktı. Buna rağmen kendisi Arap zamanında yapılan kiliseleri mesela Halep'te Kalkedonitlere ait kiliseyi yıkmıştır ve Manikevliileri sıkıştırıp takip ettirmiştir. Diğer yandan Hasan ibn Kah-

¹³ Daha sonra da, 2. Olarak Abul Hasan al-Hüseyin ibn Kahtaba (765'ten sonra) Emir olmuştur. Her ikisi de Ermenistan yönetiminden sorumlu kişiler olmakla beraber Emirlik görevlerini de yapıyorlardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Lortkipanidze, 1994: 24-25. 3. Emirin İbrahim ibn Hasan ibn Kahtaba olduğu konusunda ise bkz. Tskit'ishvili, 1986: 74-82. Ghewond'a göre ise Yazid ibn Usayid as-Sulam Ermenistan'ın 31. Yöneticisi olarak 752-754; 759-770; 775-780 yıllarında Emirlik yapmıştır. Ardından Bakr ibn Müslim al-Ukayl (769-770), daha sonra Hasan ibn Kahtaba (771-775; 754-759) olmak üzere iki kere Emirlik yapmıştır. Bkz. Ghewond, 2006: 34, 37.

¹⁴ Sabanisdze, 1963: 63-64.

¹⁵ Mikaberidze, 2007: 56. Araplara karşı direnenler arasında Argveti prenslerinden David ve Constantine de bulunmaktaydı. Araplar tarafından yakalanıp ölümüne işkence görmüşlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Valeri Salogava-K'akha Şengelia, Sakartvelos İst'oria, Tbilisi: K'avk'asiis Universit'et'is Gamomtsemloba, 2008, gv. 75. David ve Constantine öldüresiye dövüldüler, çukura atıldılar ve on gün aç susuz bırakıldılar. Görmüş oldukları işkence hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Levan Sanik'idze, Sakartvelos İst'oria, Tbilisi 1994, gv. 20.

¹⁶ Alasania, 2013: 99-100.

¹⁷ Asatiani, 2006: 133.

taba Arran topraklarına girince Curzan havalisinde yerleşik olan Tsanarlar Araplara karşı isyan ettiler. Hasan ibn Kahtaba 50.000 bin kişilik büyük bir orduya sahip olmasına rağmen isyancılara karşı başarılı olamamıştır. 30.000 kadar yardımcı kuvvetle tekrar Curzan'a giren Hasan ibn Kahtaba Tsanarlar ile Cavaheti ahalisinin birleşmesinden ortaya çıkan güç ile mücadeleye etmek zorunda kalmasına rağmen isyan batırılmıştır. Aslında Doğu Gürcistan'ı saran bu isyanların başında yönetici Nerse bulunmaktaydı ve Araplara karşı ağır bir suç işlemiş duruma düşmüştü. Bu isyanlar sadece Hasan ibn Kahtaba'nın tayinine karşı değil, Kartli nüfusunun Arap yönetimine karşı sosyo-politik bir hareketi olduğu da göz ardı edilmemelidir.¹⁸

Emeviler döneminin bitmesi ile iktidar olan Abbasiler otokrasi ile devleti yönetmişlerdir. Devletin yönetilmesinin en temel ihtiyacı olarak da vergilerin toplanmasını görmüşler ve ele geçirmiş oldukları topraklardan vergiler almışlardır. Abbasilerin almış oldukları bu vergiler halkları oldukça zor koşullar içerisinde sokmuştur. Zamanla zor duruma giren halk artık vergileri veremez olmuş, Kartli beyleri de bu vergileri toplayamaz hale gelmiştir. Bu süreçten sonra Arapların Gürcülerle olan münasebetleri daha da kötüleşmiştir. Nerse Bey'in tutuklanması ve Aşot'un göç etmesi kötüleşen bu durumlardan kaynaklanmaktadır.¹⁹

Nerse'den sonra bir süre Tiflis'e yönetici tayin edilmemiş olsa bile sonradan yine bu yöneticilik sistemini kullanmaya devam etmişlerdir. Halife el-Mehdi, Kartli'ye yönetici olarak dayı Nerse'nin yeğeni IV. Stephanos'u tayin etmiştir.²⁰ Ancak Arapların Kafkasya'ya düzenlemiş oldukları baskınlar neticesinde şehit olduktan sonra Huzayma ibn Hazim at-Tamimi gelmiştir. Huzayma ibn Hazim at-Tamimi özellikle Doğu Gürcistan olmak üzere bütün Kafkasya'ya baskılara devam etmiştir. Ancak daha sonra Harun ü-Reşid, Ermenistan'ın yöneticisi görevi ile Yazid ibn Mazya'yı tayin etti ve Huzayma ibn Hazim at-Tamimi'yi ise Nisibin'e tayin etti.²¹

Arapların Tiflis'te tesis etmiş oldukları Emirler ile Gürcü yöneticisi Aşot Bagrationi (786-826) arasında sürekli olarak çatışmalar meydana gelmiştir. Bütün Güney Kafkasya aslında Araplara karşı mücadele vermekteydi. Çünkü Araplar Kafkasya'da uzun süre boyunca barışçıl bir ortamı sağlamıyordu. Araplara karşı yaşanan mücadelelerle başa çıkmayan Aşot, göç edip Bagrationlar'ın bulunduğu Şavşat-Klarcet'e yerleşmiştir.²² Ancak Aşot daha sonra Bizans'ın himayesi sayesinde Mskheta'ya yeniden göç edip yerleşmiştir.²³

Tiflis'te daimi ikametgâhı bulunan Emirler, Halifeliğin merkezi hükümetinin temsilcileri olarak atanmışlardı ancak bu tedbir Halifelik için istenen neticeyi vermedi. Emirler uzun süre temel görevlerini yerine getirme zahmetinde bulunmadılar ve 9. yüzyılın başından itibaren merkezi hükümet politikalarını takip etmek yerine kendi hâkimiyetlerini güçlendirmeye ve Emirliğin egemenlik alanını genişletmeye daha çok önem vermeye başlamışlardır. Arap Halifeliğinin diğer bölgelerde olduğu gibi Kafkasya'da da ayrımcılık eğilimi güçlüydü. Bu, öncelikle bölgesinde Emirler tarafından toplanan vergilerin kötüye kullanılması ve Hilafete gönderilmesinin durdurulmasıyla kendini gösterdi. Böylece itaatsiz görevliler Halife için yeni bir sorun yaratmış oldu. Emirler, sürekli olarak konumlarını güçlendirmeye ve yerel asi Arap karşıtı güçlerle ittifak kurarak Halifenin gazabından kaçmaya çalıştılar. Böyle bir durumda Tiflis Emirliği yavaş yavaş küçük bir yerel feodal bey oldu ve etki alanı daraldı.²⁴

¹⁸ Alasania, 2013: 104-106. Nerse'nin tutuklanması ve serbest bırakılması hususunda ayrıca bkz. Javakhishvili, 1983: 77; *Tbilisi İst'oria*, 1990: 61; Dzimist'arishvili, 1941: 16-17.

¹⁹ Dzimist'arishvili, 1941: 15-16.

²⁰ Beradze-Sanadze, 2003: 100.

²¹ Alasania, *Gürcüler ve İslam Öncesi Türkler*, s. 107-109.

²² Cavakhişvili, 2009: 93-94; Abaşidze-Bakht'adze-Chanelidze, 2013: 107.

²³ Cavakhişvili, 2009: 93-94. Arapların Gürcistan'da Emirlikleri kurmasından sonra yerel güçlerin de kuvveti artmış ve Gürcistan resmen prensliklere dönüşmüştü. Aşot, bundan sonra özellikle Kakheti ve Hereti bölgesini artık kontrolünde tutamadı. Bkz. Sakartvelos *İst'oria*, 2003: 99.

²⁴ Canaşa, 1952: 404; Apakidze-Berdzenishvili, 1956: 111-112; Abaşidze-Bakht'adze-Chanelidze, 2013: 109.

Tiflis emiri, başından beri Gürcü kralları ve prensleri tarafından desteklendiğinden halifeden bağımsız olmaya çalıştı. Halife, bir yandan asi Kafkasya halklarını, diğer yandan asi Emirleri cezalandırmak için büyük bir orduyla Komutan Bugha Türk'i²⁵ bölgeye gönderdi. Bugha Türk, 200.000 kişilik ordusuyla ilk olarak Ermenistan'daki isyanı bastırdı. 5 Ağustos 853'te Tiflis'e dayandı. Tiflis Emiri Sahak (İshak ibn İsmail)²⁶ teslim olmak için mektup gönderdi lakin kabul edilmedi. Tiflis Emirliğini 23 yıl yöneten Emir Sahak, Bugha'nın emriyle yakalandı ve başı kesildi. Sahak'ın başı halifeye gönderilmiş, gövdesi samana batırılmış, itaatsizleri sindirmek için sur duvarına asılmıştır.²⁷ 853 yılında Tiflis'te yangından 50 bin kişi yanmış, yangından kurtulanlar esir alınmış, ölenlerin geride kalan malları ve eşyalarına da el konulmuştur.²⁸ Ancak Bugha, seferlerinin amacına ulaşamadı, Arapların egemenliği başarısız oldu. Bugha Türk'ün seferinden sonra Gürcistan'da iki büyük krallık vardı: Tao-Klarjeti ve Abhazya, Kakheti ayrı var olurken, Tiflis ve çevresi Arapların elinde kaldı. Sahak'ın öldürülmesi ve Arapların birbirleriyle savaşından yararlanan Abhazya Krallığı Gürcistan'ı tamamen kurtarmak düşüncesiyle Doğu Gürcistan'ın fethi için hazırlıklara başlamıştır.²⁹

Arapların doğu Gürcistan'ı güçlendirme girişimi de 914'te Güney Azerbaycan Emiri Ebu El Kasım'ın Halife El Muktadir'in emriyle Gürcistan'ı işgal etmesiyle gerçekleşti. Tiflis'i işgal etti ve birkaç kaleyi ele geçirdiği Kakheti'ye geçti, ancak sonunda Korepiskoposu Kvirike'ye yerleşti. Abu el-Kasım, Kakheti'den tekrar Kartli'yi ve ülkeyi işgal etti. Araplar da Samtskhe-Javakheti'ye baskın düzenlediler, ancak Tmogvi kalesini ele geçiremediler. Sonunda savunucuları nihayet mağlup olmasına rağmen, Kveli Kalesi şiddetle direndiler. Ebu el-Kasım, tutuklu Gobron'u İslam'a geçmeyi reddettiği için idama mahkûm etti. Gürcü Kilisesi onu Michael adına bir aziz olarak kutsadı. Bu askeri seferler, Arap egemenliğini sürdürmek için yapılan son girişimdi. Halifelikte yoğunlaşan feodalleşme sürecinin durdurulması imkânsız hale geldi. 980'lerden itibaren de Tiflis Emirliği, Caferoğulları Emirliği tarafından yönetildi. Bağdat'tan bunlar üzerinde fiilen herhangi bir kontrol uygulanamadı. İmparatorluğun doğu illerindeki siyasi değişimlerin bir sonucu olarak, 10. yüzyılda Doğu Kafkasya'nın çoğu İran kökenli hanedanların etkisi altına girdi.³⁰

IX. Yüzyılın 80'lerinden XI. Yüzyılın 80'lerine (yani neredeyse iki yüzyıl) Tiflis, Caferoğulları hanedanlığını temsil eden Emirler tarafından yönetildi. Cafer ibn Ali, (914 civarında bahsedilmiştir) Tiflis'teki Caferoğulları'nın ilk emiri olmuştur. Mansor İbn Cafer ise, (nüvizmatik malzemeye göre, X yüzyılın 50'li yıllarında görüldü) Cafer ailesinden ikinci Emiri olmuştur. Cafer İbn Ali, Tiflis'in kendi adına para kesen ilk Emiridir. 342 ve 343'te Tiflis'te basılan, Halife'nin adının geçtiği bilinen ilk gümüş dirhemler 942-943 yıllarına tarihlendirilir. Cafer ailesinden üçüncü Emiri de Cafer ibn Mansur (nüvizmatik malzemeye göre görüldü, X yüzyılın 70-80'lerinde) olmuştur. Hicri 364, 366 ve 370 'de (974-75; 976-77 ve 980-81) basılan Tiflis dirhemlerinde Khalifa At-Tai adıyla geçiyor. Caferoğulları emirliğinin dördüncü Emiri Cafer İbn Mansur 1031'den 1033'e kadar Mtsheta Svetitskhoveli belgesinde bahsedilmektedir. Tarihçilere göre, Türk Sultanı Alp Arslan'ın 1068'deki ikinci seferinde, Tiflis Emiri tarafından desteklendi. Sultan Alp Arslan, Tiflis Emiri'nin sadakatini takdir etmedi. Tiflis ve Rustavi şehirlerini kısa süreliğine Gence Emiri Fadl ibn Shavur'a devretti.³¹

²⁵ Asıl adı Ebû Mûsâ Boğa el-Kebîr et-Türkî'dir ve 153/770 senesinde dünyaya gelmiştir. Abbasilerin hizmetine ne zaman girdiği konusunda bilgi bulunmamaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Gürbüz, 2003: 233-250.

²⁶ Sahak, gayet şişman, başı kocaman ve gözü şaşı bir adamdı. Bkz. İbnü'l-Esîr, 1991: 63.

²⁷ Antelava, 1996: 73; Shengelia, 2011: 68; Rachvelishvili, 1925: 58.

²⁸ İbnü'l-Esîr, 1991: s. 63.

²⁹ Antelava, 1996: 73; Shengelia, 2011: 68; Rachvelishvili, 1925: 58.

³⁰ Tikadze, 2008: 99-100; Lordkipanidze, 1975: 524-525.

³¹ Sakartvelos İstoria, 2012: 234.

2. Tiflis Emirliği'nin Sonu

IV. Bagrat Alp Arslan'ın Gürcistan'dan ayrılmasından sonra Tiflis'i işgal etti, Tiflis'te o zamanlar şiddetli bir iç savaş yaşanmakta, bu nedenle IV. Bagrat şehri tek başına ele geçirmeyi başaramadı ve bazı tavizler vermek zorunda kaldı. Fadl ibn Shavur 'u sınır dışı etti ve şehri Sitalaraba teslim etti.³² IV. Bagrat, Sitalarab'ı "Tiflis'in Ev sahibi olarak" atadı, karşılığında kral ondan 44.000 dirhem aldı. 1069'dan itibaren, yönetici büyükleriyle birlikte Tiflis'in esasen iki efendisi vardı: bir kez daha, Gürcü kralının yardımıyla, Tiflis'te Caferilerin mülkiyeti ve aynı zamanda kralın etkisi restore edildi, ancak 1080'lerden sonra Caferiler artık "Ev sahibi" olarak görünmüyordu.³³

İbnü'l-Ezrak el-Fariki eserinde, söylendiğine göre Tiflis halkı şehri teslim etmek için 1121 yılında Necmeddin İlgaziye başvurarak onu Tiflis'e çağırdı. Şehir yaklaşık kırk yıldan beri halkı tarafından idare ediliyordu. Daha önce şehir iki yüz yıl kadar ora halkından Caferoğulları diye adlandırılan bir kavim tarafından idare edilmişti. Akabinde bu ailenin büyükleri inkıza uğrayıp yok olmuşlardı. Bunun üzerine idare, şehir halkının eline geçmişti. Her ay onlardan biri şehri idare ediyordu. Böylece bu idare kırk yıl böyle devam etmiştir. O sırada Abhaz ve Gürcülerin kralı David şehre şiddetli baskı yapıyor ve sıkıştırıyordu. Bunun üzerine Tiflis halkı Gence ve Arran'ın hâkimi Sultan Tuğrul b. Sultan Muhammed'e haber gönderip kendilerine kral David'in baskısından kurtarmasını istemeleri üzerine onlara tam teşkilatlı bir Şahne göndermiştir. Fakat Gürcü kralı baskısını iyice artırmıştı ve baskı bir müddet devam ettikten sonra şehir halkı, yanlarında on süvari ile beraber bir Şahne bulunması şartıyla Krala yılda onbin dinar vergi vermeyi uygun bulmuş ve bir süre bu anlaşma üzerine devam etmişlerdi. Nihayet Gürcü baskısına karşı kendilerini korumak için Necmeddin İlgazi'ye başvurular. Bunun üzerine Necmeddin İlgazi beraberinde Arap Meliki ve aynı zamanda kızı Gevher (Güher) Hatun'un eşi Seyfuddevle Dübeys b. Sadaka'nın da bulunduğu büyük bir orduyla sefere çıktı ve aynı sene oraya ulaştı. Bu arada Sultan Tuğrul Bey Bitlis, Erzen ve Dvin'in hâkimi Şemseddin Doğan Arslan'a da haber gönderip Tiflis'in doğusundan gelmesini emretti. İlgazi ise beraberinde Kadı Alemüddin b. Nubata ile o sırada Mardin kadısı olan oğlu Kadı Alemüddin Ebu'l-Feth el Kerim'l ve veziri Ebu Temmam b. Abdün'u da alarak yola çıktı. Erzurum 'a ulaştığında kadı ve veziri orada bırakıp kendisi askerleriyle Kars'a hareket etli ve Trialeti yolundan Tiflis mıntıkasına girdi. Öte yandan Sultan Tuğrul Bey Cenze tarafından, Doğan Arslan el-Ahdeb de Devin'den hareket etti ve orduların Tiflis kapısında toplanmasını kararlaştırmışlardı. Necmeddin İlgazi Tiflis'e yarım gün mesafedeki bir dağa ulaştığında Kral David, oğlu Demetre ile beraber batı tarafından büyük bir orduyla hareket edip henüz Sultan Tuğrul ve Şemsüddevle el Ahdeb ulaşmamışken dağın eteğinde bulunan Necmeddin İlgazi'nin askerlerine yukarıdan şiddetle saldırdılar. Şiddetli çarpışmalar oldu ve Necmeddin İlgazi büyük bir yenilgiye uğradı. Askerlerinin pek çoğu öldürüldü. Düşmanlar onların mallarını yağmalayıp çok miktarda esir aldılar. Necmettin İlgazi ve Dübeys b. Sadaka çok az bir kuvvetle canlarını kurtarabilmişlerdi.³⁴

Didgori Savaşı 12 Ağustos 1121 yılında Tiflis'in 40 km doğusunda cereyan etmiştir. Bu savaşın bir yıl sonrasında 1122 yılında Abhaz Kralı IV. David Tiflis şehrini bir müddet kuşattıktan sonra batı tarafındaki surları yıkarak kılıç zoruyla girdi ve yakıp yağmaladı. Üç gün sonra halka güvence verdi, kalplerini teskin etti ve bir kısım vaatlerde bulundu.³⁵ Şehrin David Ağmaşenebeli tarafından yağmalanması ve idam cezasının uygulanması onun acımasız doğasının göstergesi

³² Papaskiri, 1991: 26.

³³ Meskhia, 1962: 61,

³⁴ İbnül-Ezrak, 1992: 34.

³⁵ İbnül-Ezrak, 1992: 34. Didgori Savaşı hakkında ayrıca bkz. K'ak'abazde, 1982; Azimî, 2006: 53 vd.; Gibb, 1932: 164; Smbat Sparapet's Chronicle, 2005: 68; İbn Kalânisi, 2015: 85 vd.; İbnü'l-Adîm, 2014: 149 vd.; Kayhan, 2001: 83-84; Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi, 2000: 268 vd.; Sevim, 1962: 650- 691; Minorsky, 1949: 27-32; Paydaş, 2008: 213-220; Bedirhan, 2014: 173 vd.; Turan, 2013: 191; Mikaberidze, 2007: 266; Mikaberidze, 2011: 276; Brosset, 2003: 323; Sevim- Merçil, 1995: 235-236; Meskhia, 1968: 15-16; Rayfield, 2012: 93; Subaşı, 2013: 705-731; Tellioglu, 2015: 59-78; Hewsens, 1992: 129.

değil, Tiflis'in kendisine silahlı direniş görmesinin bir göstergesidir, bu yüzden, savaşçı olduğu açık olan Gürcü ordusuna şiddetli bir direniş sergileyen 500 Tiflisli ölüm cezasına çarptırıldı.³⁶ O yılda onlardan öşür vergisini ve borçları kaldırdı. Kral tarafından Tiflis'in Müslüman kesimine domuzun sokulmaması, kesilmemesi ve alış verişinin yapılmaması, bir yüzünde sultan ve halifenin ismi diğer yüzünde de Allah ve Peygamberin ismi olmak üzere kendileri için para basılması, ülkede bir Müslümana eziyet eden birinin kanının akıtılacağı ilan edilmesi, serbestçe namaz kılınmasına, ezan ve Kur'an okunmasına izin verilmesi, Cuma günlerinde hutbe okunması ve namaz kılınması, minberde sadece Halife ve Sultana dua edilmesi ve yine Tiflis'teki İsmail hamamına Gürcü, Ermeni ve Yahudilerin girmemesi, ayrıca Gürcülerin yılda beş, Yahudilerin dört dinar vermelerine karşın üç dinar vermeleri gibi bir takım yeni kanunlar getirildi. Kral David genellikle Müslümanlara karşı son derece hoşgörülü ve iyi niyetli olup, özellikle İslam âlimleri ve sofilere muazzam ilgi gösteriyordu. Onlar kendi memleketlerinde bile görmedikleri saygı ve ilgiyi Gürcistan'da görmekteydiler.³⁷

Tiflis'in ilhakından sonra, Kral IV. David sarayını Feodal Gürcistan'ın ilk başkenti Kutaisi'den Tiflis'e taşıdı. Bundan böyle Tiflis, büyüyen feodal Gürcistan'ın siyasi merkezi haline geldi ve dolayısıyla Emirlik fiilen de kaldırılmış oldu. Aynı zamanda, Tiflis'in ilhaki, şehir için gerçek bir refah döneminin başlangıcı oldu. Tiflis, barışçıl bir kalkınma dönemine girmiş ve kısa sürede sadece Gürcistan'ın tamamında değil Orta Doğu için de önemli bir ekonomik merkez haline geldi. Tiflis'in ilhakından, Gürcistan'ın başkentine dönüşmesinden bu yana 850 yıl geçmiş olmasına rağmen bugün bile daha yaşlı ama ebediyen genç bir şehir olarak kalmıştır. Gürcü halkının siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamını başarıyla yöneten şehir olmuştur. Böylece, Gürcistan'ın başkenti olarak Tiflis'in asırlık tarihi, David Agmashenebeli'nin siyasi kararlarının doğruluğunu ve Didgori Vadisi'ndeki savaşçıların fedakârlıklarının ve Tiflis'in ilhakinin büyük tarihsel önemini tam olarak teyit etmiştir.³⁸

Sonuç

8. yüzyılda Kafkasya'da tutunmaya başlayan Araplar, Doğu Gürcistan'ın pek çok yerinde askerler bulundurdular. Kartli'nin alınmasından sonra da yönetimden sorumlu olarak bu bölgede Emirlik tesis ettiler. Yönetimden sorumlu olan Emirliğe ordu ve adalet meseleleri de verildiğinden bölgedeki Gürcü askerlerini bölgeden uzaklaştırıyor ve halktan vergi topluyordu. Ancak bunlara rağmen Araplar, Kafkasya'da kalıcı olamamışlardır. Vergiler karşısında ezilen halk, bağımsızlık mücadelesi için isyanlarda bulundular. Çünkü Araplar, sadece güç kullanarak yer edinmeye çalışıyordu. Araplar, askeri ve birtakım başka meseleler için iş gücü olarak Gürcülerden yararlanmaya çalıştılar ve bundan başka İslamiyet'i kabul etmeleri için Gürcülere teşviklerde bulundular. Dini farklılıklardan dolayı da baskı gören Gürcüler ve Ermeniler, Hıristiyanlık bayrağı altında bir araya geldiler ve böylece Tiflis Emirliğine karşı duracak kudrete sahip oldular. Ancak yine de Hazarların ve Güney Kafkasyalıların Kafkas halkının yanında yer almalarına rağmen Araplara karşı mücadelede pek çok Hıristiyan halk ölmüştür. Araplara karşı oluşan güçlerin ortaya çıkması, bağımsız Gürcü Beylerinin varlığı ve Arapların parçalanma sürecine girmesi Kafkasya'da tesis edilen Emirliklerin düzeninin bozulmasına ve Arapların Kafkasya'daki otoritelerinin sarsılmasına neden olmuştur. Bölgenin cezalandırılması amaçlı Araplar tarafından gerçekleştirilen seferler bu bölgedeki dengelerin daha da değişmesini hızlandırmıştır. Bu değişim kendini Tiflis Emirliğinin sınırlarının daralmaya, toplanan vergilerin merkeze gönderilmemesi, feodal beylerin bağımsızlık mücadelesi gibi alanlarda kendini göstermiştir. Arapların Kafkasya'daki tesis etmiş oldukları Tiflis Emirliği, Kral IV. Davit'in Tiflis'i ele geçirmesi ile son bulmuştur. Bu süreçten sonra da Tiflis'ten Emirlik fiilen kaldırılmış ve halk için refah döneminin başlangıcı olmuştur.

³⁶ Margishvili, 2006: 171.

³⁷ İbnül-Ezrak, 1992: 34-35.

³⁸ Meskhia, 2016: 186; Kiknadze, 2008: 319.

KAYNAKÇA

- Abaşidze, Zaza-Bakht'adze, Mikheil-Chanelidze, Otari (2013), *Sakartvelo da Kartvelebi*, Tbilisi.
- Alasania, Giuli (1993), *Gürcüler ve İslam Öncesi Türkler*, Trabzon: Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Antelava, İlia (1996), *Sakartvelos İst'oria Udzelesi Droidan Dghemde*, Tbilisi.
- Apakidze, A. ve Berdzenishvili, Nik'oloz (1956), *Sakartvelos İst'oria*, T'omi I, Tbilisi: Sakartvelos SSR Metsnierebata Ak'ademiis Gamomtsemloba.
- Asatiani, Nodar (2006), *Udzelesi Droidan XIX Sauk'unemde Sakartvelos İst'oria*, Tbilisi: Gamomtsemloba Sakartvelos Matsne.
- Azîmî, (2006), *Azîmî Tarihi Selçuklular Tarihi Dönemiyle İlgili Bölümler (H.430-538/39=1143/44)*, (haz. Ali Sevim), Ankara.
- Bat'onishvili, Vakhusht'i (1904), *Sakartvelos Geografia*, Tbilisi.
- Bedirhan, Yaşar (2014), *Selçuklular ve Kafkasya*, Ankara.
- Beradze, Tamaz ve Sanadze, Manana (2003), *Sakartvelos İst'oria*, Ts'igni I, Tbilisi.
- Berdzenishvili, N. A. (Glavnyy Redaktor) (1962), *İstoriya Gruzii*, T'omi I, Tbilisi.
- Bogveradze A. (1979), *Kartlisi Politik'uri da Sotsialur-Ek'onomik'uri Ganvitareba IV-VIII Sauk'uneebşi.-Sakartvelos İst'oriis Nark'vevebi*, T'omi II, Tbilisi.
- Brosset, M. F (2003), *Gürcistan Tarihi*, (çev. Hrand D. Andreasyan, haz. Erdoğan Merçil), Ankara.
- Canasha, Simon (1952), *Şromebi*, T'omi II, Tbilisi.
- _____, (1993), *Araboba Saqartveloshi*, Tbilisi.
- Cavakhişvili, Ivane (2009), *Kartveli Eris İst'oria*, T'omi II, Tbilisi.
- Dzimizt'arishvili, S. (1941), *Arabebi Sakartveloshi*, Tbilisi: İnst'it'uris Gamomtsemloba.
- Ghewond, (2006), *History*, (Robert Bedrosian, translate), Sources of the Armenian Tradition, Long Branch/New Jersey.
- Gibb, H.A.R. (1932), *The Damascus Chronicle Of The Crusades: Extracted and Translated From The Chronicle Of Ibn Al-Qalānisī*, London.
- Gürbüz, Osman (2003), "Boğa el-Kebîr'in Ermeniye Seferi", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 22, Erzurum, 233-250.
- Hewsen, Robert H. (1992), *The Geography of Ananias of Şirac (Aşxarhac'oyc') The Long and The Short Recessions*, Wiesbaden.
- İbn Kalānisī, (2015), *Şam Tarihine Zeyl (I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi)*, (çev. Onur Özatağ), İstanbul.
- İbnü'l-Esîr, (1991), *El Kâmil Fi't-Tarih*, 7, (çev. Ahmet Ağırakça), İstanbul.
- İbnül-Ezrak Ahmed b. Yusuf b. Ali, (1992), *Meyyafarikin ve Amid Tarihi*, (Artuklular Kısımı), (Araştırma, İnceleme ve Notlarla Çeviren Prof. Dr. Ahmet Savran), Erzurum.
- Janashvili, Mose (1894), *Sakartvelos İst'oria*, Tbilisi.
- Javakhishvili, İvane (1983), *Sakartvelos İst'oria VII-XIII Sauk'une: Tkhzulebani*, T'omi II, Tbilisi: Tbilisis Sakhelmts'ipo Univesit'et'i.

- Kayhan, Hüseyin (2001), *Irak Selçukluları (514-590/1120-1194)*, Konya.
- K'ak'abazde, Sarbis (1982), *Didgoris Omi*, Tbilisi.
- Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm, (2014), *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H.447-521=1055-1127)*, (trc. Ali Sevim), Ankara.
- Kiknadze, Zurab (2008), *Religiebi Sakartveloshi*, Tbilisi.
- Lordkipanidze, Mariam (1975), *Araboba Sakartveloshi, Kartuli Sabchota Ensiklopedia*, T'omi I, Tbilisi.
- Lortkipanidze, M. (1951), *Tbilisis Saamiros İst'oridan-Mimomxilveli*, T'omi II, Tbilisi: Sakartvelos Metsnierebata Ak'ademiis İst'oriis İnst'ut'ut'i.
- _____, (1963), *Arabta Mflobelobis Xasiati Sakartveloshi, -Masalebi Sakartvelosa da K'avk'as-iis İst'oriisatvis*, Nakv., 35, Tbilisi.
- _____, (1994), *Essay on Georgian History*, Tbilisi.
- Margishvili, Soso (2006), *Mitebi Da Realoba Davit Aghmashenebelis Shesaxeb, omi Selçukta samyaros Winaagmdeg, Siesta*, Tbilisi.
- Meskhia, Shota (2016), *Dzlevai Sakvirveli, Didgoris Brdzola da Tbilisis Shemoerteba, Tbilisis Saxelmwipos Universitetis Gamomcemloba*, Tbilisi.
- Meskhia, Sh. (1968), *An Outline Of Georgian History*, Tbilisi.
- Meskhia, Sh. ve Gvrit'ishvili, D. (1958), *Tbilisis İst'oria*, Tbilisi.
- Minorsky, V. (1949), "Caucasia in the History of Mayyafariqin", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 13/1, London, 27-32.
- Sakartvelos İst'oria (2012), (Redaktör Roin Metreveli), T'omi II, Tbilisi.
- Meskhia, Shota (1962), *Sakalako Komuna Shua Saukuneebis Tbilisshi*, Tbilisi: Tbilisis Universitetis Gamomcemloba.
- Mikaberidze, Alexander (2007), *Historical Dictionary of Georgia*, Toronto: The Scarecrow Press.
- _____, (2011), *Conflict and Conquest In The Islamic World*, I, California.
- Papaskiri, Zurab (1991), *Shua saukuneebis SaqarTvelos SaerTaSoriso Arenaze, gamomcemloba mecniereba*, Tbilisi.
- Paydaş, Kazım (2008), "Artuklular ve Gürcüler", *Artuklular*, (ed. İbrahim Özcoşar), I, Mardin, 213-220.
- Rachvelishvili, Christopher (1925), *Sakartvelos Mokle İst'oria (Dasabamitgan 1917 Tslamde)*, Tbilisi.
- Rayfield, Donald (2012), *Edge of Empires A History of Georgia*, London.
- Sabanisdze, İoane (1963), *Tsamebai Tsmidisa da Net'aris Motsamisa Krist'eisa Haboisi, -Zveli Kartuli Agiograpiuli lit'erat'uras zeglebi, t'ekst'ebi gamosatsemad moamzada avt'orta kolekt'ivma İl. Abulazis helmzgvanelobit daredaktsiit*, Tbilisi.
- Sakartvelos Mok'le İst'oria*, (1884), Mose Janashvili (Shesgenili), Tbilisi: Ar K'alansadzis Da Amkh. St'amna.
- Sakartvelos İst'oria*, (2003), Tsigni I, Tbilisi.

Salogava, Valeri ve Şengelia, K'akha (2008), *Sakartvelos İst'oria*, Tbilisi: K'avk'asiis Universit'et'is Gamomtsemloba.

Sanik'idze, Levan (1994), *Sakartvelos İst'oria*, Tbilisi.

Sevim, Ali (1962), "Artuk Oğlu İlgazi", *Bellekten*, XXVI/101-104, Ankara, 650- 691.

Sevim, Ali ve Merçil, Erdoğan (1995), *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara.

Shengelia, K'akha (2011), *Sakartvelos İst'oria*, Tbilisi: K'avk'asiis Universit'et'is Gamomtsemloba.

Smbat Sparapet's Chronicle, (2005), (trans. R Bedrosian), New Jersey.

Subaşı, Ömer (2013), "XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hâkimiyeti", *Turkish Studies*, 8/5, 705-731.

Tbilisis İst'oria, (1990), (Redakt'orebi Mamia Dumbadze ve Vikt'or Guchua), T'omi I, Tbilisi.

Tellioğlu, İbrahim (2015), "Doğu Karadeniz Kıpçakları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 48, 59-78.

T'ik'adze, Merab (2008), *Arabta İst'oria (V-XV. sauk'une)*, Tbilisi: Tbilisis universitetis gamomcemloba.

Tskit'ishvili, O. (1968), "Arabta Mplobelobis Ts'inaaghmddeg Kartveli Khalkhis Brdzolis İst'oridan", *Matsne (İst'oriis, Arkeologiis, Etnograpiisa da Khelovnebis İst'oriis Seria)*, 1, Tbilisi, 74-82.

Turan, Osman (2013), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul.

Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162) (2000), (çev. Hrant D. Andreasyan), Ankara.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.